

॥ श्रीमद्भगवद्गीता विवेचन सारांश ॥

प्रकरण 14: गुणत्रय विभाग योग

2/2 (श्लोक 11-27), रविवार, 05 मे 2024

विवेचन: गीता विशारद डॉ. आशु गोयलजी

यु ट्यूब लिंक: <https://youtu.be/6ieXTvdXRHA>

गुणत्रयની મર્યાદામાં માણસની જીવનયાત્રા

સત્રની શરૂઆત હરિ નામ સંકીર્તન, પ્રાર્થના અને દીપ પ્રગટાવી, ભગવાન અને સદ્ગુરુદેવની પ્રાર્થનાથી થઈ હતી. ભગવાનની અત્યંત શુભ કૃપા આપણા પર વરસી રહી છે કે આપણા જીવનને અર્થપૂર્ણ બનાવવા અને તેને પૂર્ણતા તરફ લઈ જવા માટે, આપણે મનન, ધ્યાન અને સ્વ-અધ્યયન દ્વારા ભગવદ્ ગીતાના સૂત્રોને આપણા જીવનમાં ઉતારવાનું શરૂ કર્યું છે. અમે પણ આ ચર્યાનો આનંદ લઈ રહ્યા છીએ એટલે કે ગીતાજી હવે આપણા જીવનમાં ભળવા લાગ્યા છે. આ બધું ભગવાનની કૃપાથી થયું છે. ભગવાને આપણને પસંદ કર્યા છે અને તેથી જ આપણે ગીતાજી વાંચી રહ્યા છીએ. હવે જો આપણે ગીતાજીમાં પ્રવૃત્ત થઈશું તો આ જન્મમાં કે ભવિષ્યમાં કોઈ પણ જીવનમાં વિનાશ થશે નહીં, કોઈ દુઃખી થશે નહીં એ ચોક્કસ છે.

ભગવાન કહે છે "ન મે ભક્ત પ્રણસ્યતિ" - મારા ભક્તનો ક્યારેય નાશ થતો નથી.

ભગવાન કહે છે કે તમે આ જન્મમાં મારી પાસે પહોંચી શકો અથવા ભવિષ્યમાં ઘણા જન્મો લઈ શકો, પરંતુ જો તમે ગીતાજી પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશો તો જ તમે મને પ્રાપ્ત કરશો. ભગવાને ગીતાના અઢારમા અધ્યાયના છઠ્ઠા શ્લોકમાં આ કહ્યું છે -
સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ।

આ જન્મમાં આપણે જે ગીતાજીનો દોર પકડી રાખ્યો છે તે આપણામાંથી કદી ખોવાઈ જવો જોઈએ નહીં. તે ભગવાન છે જે આપણને જે તક આપે છે અને તે તક પૂર્ણ કરવા માટે આપણી સમક્ષ આવી છે. તેઓ જ આપણી અંદર બેઠા છે જે આપણને પ્રેરણા આપી રહ્યા છે. આપણે માત્ર એક સાધન છીએ.

ચૌદમા અધ્યાયના પૂર્વાર્ધમાં આપણે જોયું કે કેવી રીતે હનુમાનજી મહારાજ ત્રણ ગુણોનું ઉલ્લંઘન કરીને ગુણાતીતથી પર બની શકે છે. ત્રણ ગુણો કેવી રીતે કામ કરે છે? ત્રણેય ગુણોનું ઉલ્લંઘન કરીને વ્યક્તિ કેવી રીતે ગુણાતીત બની શકે? તેના લક્ષણો શું છે? ભગવાને આ બધું કહ્યું.

ભગવાન કહે છે કે આકર્ષણ, નામ અને રૂપમાં તફાવત હોવાને કારણે ત્રણેય ગુણોની અસર અલગ-અલગ છે. જેમ કે કોઈને મીઠાઈ ગમે છે, કોઈને મસાલેદાર પસંદ છે અને કોઈને ખટાશ પસંદ છે, આનું મૂળભૂત કારણ ત્રણ ગુણો - સત્ત્વ, રજ અને તમના ગુણોમાં તફાવત છે.

જેનો સત્ત્વગુણ વધ્યો છે તેને મીઠો પસંદ છે, જેમનામાં રજો ગુણ વધ્યો છે તેને તીખું ગમે છે અને જેનો તમો ગુણ વધ્યો છે તેને ખાટા વધુ ગમે છે.

જો વિવિધ મહિલાઓ એક જ પ્રકારનો લોટ, બટાકા અને મસાલા વડે ખોરાક બનાવે છે, તો તેઓ જે રીતે તેને બનાવે છે તેના કારણે ખોરાકનો સ્વાદ અલગ હશે. પદાર્થ બધા માટે સમાન છે પરંતુ ત્રણેય ગુણોના જુદા જુદા સંયોજનોને કારણે સ્વાદ બદલાય છે. તેવી જ રીતે, સત્ત્વ, રજસ અને તમસ ગુણોની વિવિધ માત્રાના સંયોજનથી વિવિધ પ્રકારની વૃત્તિઓની રચના થાય છે.

જ્યારે આપણે ભાષ્ય સાંભળીએ છીએ ત્યારે આપણે સત્ત્વગુણમાં હોઈએ છીએ, પણ સાંભળતી વખતે જો આપણે ઊંઘી જઈએ તો તમોગુણમાં આવીએ છીએ અને સાંભળતી વખતે આપણે હલતા હોઈએ છીએ, અહીં-તહીં જોઈ રહ્યા છીએ, અહીં-તહીં ભટકીએ છીએ, આ રજોગુણ છે. . દિવસભર આપણા વિચારો ક્યારેક સાત્ત્વિક, ક્યારેક રાજસિક અને ક્યારેક તામસિક હોય છે, તે ખરાબ હોય છે.

તે સમયે આપણે કઈ ગુણવત્તામાં છીએ તે કેવી રીતે જાણવું? આ માટે ભગવાન નવ ગુણો વિશે જણાવે છે.

14.11

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्, प्रकाश उपजायते। ज्ञानं(यँ) यदा तदा विधाद्, विवृद्धं(म्) सत्त्वमित्युत॥१४.११॥

જે વખતે આ દેહમાં તથા અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયોમાં ચેતનતા (અંતઃકરણનો પ્રકાશ) અને વિવેકશક્તિ ઉપજે છે, એ વખતે એમ સમજવું કે સત્ત્વગુણ વધ્યો છે

ભગવાન કહે છે કે અર્જુન, જ્યારે શરીર, અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયોમાં ચેતના અને ભેદભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે સત્ત્વ ગુણ વધે છે.

નવમા અધ્યાયમાં, ભગવાને સમગ્ર શરીરના નવ દરવાજા વિશે વાત કરી છે - પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, ચાર અંતઃકરણ અને ચાર ઇન્દ્રિયો આ નવ દરવાજા દ્વારા જ તમામ વિષયોનો આનંદ માણી શકાય છે. કાનથી શું સાંભળવું, આંખથી શું જોવું, નાકથી શું સુંઘવું, ભૂખ લાગે ત્યારે શું ખાવું, શું સ્પર્શ કરવું, મનથી શું વિચારવું, બુદ્ધિથી શું સંકલ્પ લેવો, શું નિર્ણય લેવો. , મનમાં કેવો ખ્યાલ હોવો જોઈએ અને આત્મનો સાક્ષાત્કાર કેવી રીતે કરવો – આ નવ દરવાજાઓની સ્પષ્ટતા દ્વારા જ આપણે શું કરવાનું છે તે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

ભગવાન કહે છે કે જેના શરીર, અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયોમાં ચેતના ઉત્પન્ન થઈ છે, તેનો અંતઃકરણ સ્પષ્ટ છે.

What to do and what not to do, Dos and don'ts તેની સમજ જેટલી વધુ સ્પષ્ટ હશે, તેટલો સત્ત્વગુણ વધારે હશે. સદ્ગુણી વ્યક્તિ બીજાને સ્પષ્ટતા આપે છે. બધા સંતો અને મહાત્માઓ આ ગુણથી ભરેલા છે.

પ્રકાશનો અર્થ થાય છે સાચી રીતે નિર્ણય કરવો અથવા સાચો દ્રષ્ટિકોણ રાખવો. જ્ઞાન એટલે યોગ્ય વસ્તુની પસંદગી કરવી.

ઘણી વાર એવું બને છે કે આપણે કહીએ છીએ કે તે સમયે આપણા મગજમાં તે આવ્યું નહોતું, આપણને સમજાયું નહોતું અને આપણે વગર વિચાર્યે કંઈક કર્યું. પાછળથી તેને સમજાયું કે તે ખોટો હતો અને તેણે પસ્તાવો કર્યો. ઘણી વાર એવું બને છે કે આપણે કહીએ છીએ કે તે સમયે તે આપણા મગજમાં ન આવ્યું, આપણને સમજાયું નહીં અને આપણે વગર વિચાર્યે કંઈક કર્યું. પાછળથી તેને સમજાયું કે તે ખોટો હતો અને તેણે પસ્તાવો કર્યો.

એક વ્યક્તિનું જરૂરી દસ્તાવેજો ધરાવતું પર્સ ખોવાઈ ગયું. તેણે હજાર રૂપિયાનું ઇનામ જાહેર કર્યું. એક પ્રામાણિક છોકરાએ તેને ફોન કરીને કહ્યું કે તેનું પર્સ મળી આવ્યું છે અને તેણે તે આપનારને હજાર રૂપિયાનું ઇનામ આપવાની

જાહેરાત કરી હતી. છોકરો પર્સ લઈને આપેલા સરનામે પહોંચી ગયો. જ્યારે વ્યક્તિએ પર્સ મેળવ્યું, ત્યારે તે લાલચોળ થઈ ગયો અને તેણે તેના હજાર રૂપિયા કેમ આપવાનું કહ્યું. આના પર તેણે કહ્યું કે મારા આ પર્સમાં અગિયારસો રૂપિયા હતા પણ હવે તેમાં હજાર રૂપિયા જ છે, તમે મારા સો રૂપિયા ચોર્યા. આ બાબતે બંને વચ્ચે ઝઘડો થયો હતો. ત્યાંથી એક સાધુ મહારાજ પસાર થઈ રહ્યા હતા. ઋષિને પૂછવાનું નક્કી થયું. તે જે કહે તે અમે બંને સ્વીકારીશું. સંતે પર્સ હાથમાં લીધું અને બંનેની વાત સાંભળીને કહ્યું કે બંનેએ મારી આંખોમાં જોઈને સાચું કહ્યું. સંતનો સત્વ ગુણ વધી ગયો હતો. સાધુએ કહ્યું, "સોગંદ ખાઓ કે મારા પર્સમાં અગિયારસો રૂપિયા હતા." વ્યક્તિએ કસમ ખાધી કે તેની પાસે અગિયારસો રૂપિયા છે. સાધુએ બાળકને કહ્યું, તું પણ શપથ લે છે કે તે પૈસાની ચોરી નથી કરી. છોકરાએ કહ્યું કે મેં સો રૂપિયાની ચોરી નથી કરી. આના પર સાધુએ કહ્યું કે હું બંને સાથે સહમત છું. આ પર્સ આ વ્યક્તિનું નથી કારણ કે તેમાં હજાર રૂપિયા છે અને તેના પર્સમાં અગિયારસો રૂપિયા હતા અને આ છોકરાએ સો રૂપિયા પણ ચોર્યા નથી. તેથી હવે આ પર્સ મંદિરને દાનમાં આપવામાં આવશે. આ સાંભળીને તે વ્યક્તિએ કહ્યું, મહારાજ, જો તમે ઇચ્છો તો બે હજાર રૂપિયા લો પણ મારું પર્સ મને પાછું આપો. હું ખૂબ જ શરમ અનુભવું છું અને માફી માંગુ છું. **સત્વગુણ વ્યક્તિના મનમાં વધુ સ્પષ્ટતા લાવે છે.**

આગળના શ્લોકમાં, ભગવાન રજોગુણના લક્ષણો સમજાવે છે. -

14.12

**લોભઃ(ફ) પ્રવૃત્તિરામ્ભઃ(ખ), કર્મણામશમઃ(સ) સ્પૃહા।
રજસ્યેતાનિ જાયન્તે, વિવૃદ્ધે ભરતર્ષભ ॥૧૪.૧૨॥**

હે ભરતવંશીઓમાં શ્રેષ્ઠ! રજોગુણ વધતાં લોભ, પ્રવૃત્તિ, કર્મોને સ્વાર્થબુદ્ધિથી તેમજ સકામભાવે કરવાં, અશાંતિ અને વિષયની લાલસા - આ સઘળું જન્મે છે.

ભગવાન કહે છે કે, રજોગુણ વધવાથી વ્યક્તિના મનમાં લોભ, સ્વાર્થ, બુદ્ધિથી કામ કરવાની ભાવના, લાલ અને અશાંતિ માટે કામ કરવાની લાગણી, આસક્તિ અને વિષયાસક્ત સુખો સાથે વળગી રહેવાની વૃત્તિ વધે છે.

ગોસ્વામી તુલસીદાસજી કહે છે,

જિમિ પ્રતિલાભ લોભ અધિકાર્ઙ્ગ ॥

વ્યક્તિની પાસે જેટલા પૈસા હોય છે તેટલો જ તેનો લોભ વધે છે. જ્યારે પૈસા ઓછા હતા, ત્યારે તે સરળતાથી પોતાનો સામાન અને પૈસા બીજાને આપી દેતા અને દાનમાં આપતા. જેમ જેમ સંપત્તિ વધતી ગઈ તેમ તેમ તે કંગાળ થતો ગયો. તેનો લોભ વધી ગયો. જ્યારે મારું સ્ટેટસ નીચું હતું ત્યારે હું મારી સાચકલ સરળતાથી શેર કરી લેતો હતો, પરંતુ મારું સ્ટેટસ વધી જતાં હવે હું મારી કારમાં લિફ્ટ પણ આપવા માંગતો નથી.

જેમ જેમ રજોગુણની વૃત્તિ વધે છે, લોભ વધે છે, કંઈક કરતા રહેવાની વૃત્તિ વધે છે, હમેશા કંઈક કે બીજું કરવાની ટેવ વધે છે. તેઓ બીજાના ચક્કરમાં ફસાઈ જાય છે અને અર્થહીન કામ કરતા રહે છે. ભગવાન કહે છે કે વ્યક્તિ ફળદાયી ઈચ્છા સાથે ક્રિયાઓ કરવાની ટેવ વિકસાવે છે. મારા મનમાં એક લાગણી છે કે જો મારી પાસે વધારે પૈસા હશે તો હું શેર, સોનું કે જમીન ખરીદીશ. સફળ ક્રિયાની લાગણી વધે છે. સકામની પૂજા કરવાની વૃત્તિ વધે છે કે જો હું ભગવાન શિવને જલાભિષેક કરું તો તે મને વધુ ધન આપશે. ભગવાન કહે છે કે જેટલો રજોગુણ વધશે એટલી શાંતિ જશે. વ્યક્તિના મનમાં બેચેની વધે છે. વ્યક્તિના મનની ચંચળતા અને બેચેની તેની આંખો દ્વારા જાણી શકાય છે. ઓછી શાંતિ હોય ત્યારે મન અને આંખો અશાંત થઈ જાય છે. તે અહીયા ત્યાં બીજાઓ તરફ જોતો અને વિચારતો રહે છે.

હવે ભગવાન કહે છે કે તેની સાથે સ્પૃહ વધે છે એટલે કે જેમ જેમ વાસના વધે છે તેમ તેમ આનંદની આસક્તિ વધે છે. તમે જ્યાં પણ જાઓ છો, જો તમે બીજામાં કંઈક સારું જુઓ છો, તો તમે તમારા માટે પણ એવું જ ઇચ્છો છો. મન એ જ વાતમાં અટવાઈ ગયા અને ઈન્દ્રિયો એ જ વાતમાં અટવાઈ ગઈ. મન આનંદમાં અટવાઈ જાય છે. તેના વિશે વિચારતા રહે છે અને તેનો આનંદ લેતા રહે છે.

14.13

અપ્રકાશોઽપ્રવૃત્તિશ્ચ, પ્રમાદો મોહ એવ યા । તમસ્યેતાનિ જાયન્તે, વિવૃદ્ધે કુરુનન્દન ॥૧૪.૧૩॥

હે કુરુનંદન! તમોગુણ વધતાં અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયોમાં નિસ્તેજપણું, ચેતનતાનો અભાવ, કર્તવ્યકર્મમાં પ્રવૃત્ત ન થવું, પ્રમાદ અને નિદ્રા જેવી અંતઃકરણને મોહમાં નાંખનારી વૃત્તિઓ - આ સઘળાંય જન્મે છે.

ભગવાન કહે છે કે, જેમ જેમ તમોગુણ વધે છે તેમ તેમ અંતઃકરણ, ઇન્દ્રિયોમાં પ્રકાશનો અભાવ, કર્તવ્ય પ્રત્યે અણગમો, બેદરકારી એટલે કે બેભાનતા અને આસક્તિ, મૂર્ખતા વધે છે.

જો તમે સતોગુણને ઉલટાવી દો તો તે તમોગુણ છે. ભગવાન કહે છે કે અંધકારમાં માણસ સૌથી ખરાબ જુએ છે. જેને લોકો નિષેધ કરે છે તે કામ કરશે, હંમેશા મૂઝવણમાં રહે છે. જ્યારે તેના કલ્યાણની વાત આવે છે, ત્યારે તે તેના નિર્ણયો પર જિદ્દી છે.

અણગમો- કોઈપણ કામ કરવાની વૃત્તિ તેને મુલતવી રાખે છે, તે કરવાનું નથી, આપણે તે પછીથી કરીશું, કાલે કરીશું. કોઈક રીતે હું કામ કરવાનું ટાળી શકું છું. કોઈ બીજું કરશે, આ વલણ નથી.

બેદરકાર વ્યક્તિ જરૂરી કામ પણ કરશે નહીં, તે હંમેશા નકામું કામ કરે છે. જરૂરી ક્રિયાઓ સિવાય અન્ય તમામ ક્રિયાઓ કરશે.

આસક્તિના અંધકારમાં એટલે કે મૂર્ખતામાં, વ્યક્તિને પોતાના નફા-નુકસાનનો વિવેક પણ હોતો નથી.

બાળપણમાં પંચતંત્રમાં વાનર અને મગરની વાર્તા વાંચી હતી. વાંદરો રોજ મગરને બેરી ખવડાવતો. મગરની પત્નીએ કહ્યું કે જો વાંદરો જાંબુના ઝાડ પર રહેતો હોય તો તેનું હૃદય સારું હોય. હું તેનું હૃદય ઉઠાવવા માંગુ છું. મગર વાંદરાને તેનું હૃદય આપવાનું કહે છે. વાંદરો કહે, તને ખબર નથી કે વાંદરાઓનું હૃદય બહાર હોય છે, મારું હૃદય ઝાડમાં રાખવામાં આવે છે. અહીં મગર મૂર્ખ છે. વ્યક્તિને દરરોજ સારી બ્લેકબેરી ખાવા મળે છે. આવી સ્થિતિમાં મિત્રનું દિલ કોણ ખાશે? તમોગુણની વ્યક્તિ જ આ કરી શકે છે.

તમોગુણનું વર્યસ્વ એ છે કે જે પોતાને લાભ કરે છે તેને નુકસાન પહોંચાડે છે. હંમેશા આળસુ રહે છે. જાગ્યા પછી પણ પથારીમાં રહેવું એ તમોગુણ છે.

ભગવાન કહે છે કે અર્જુન, સતોગુણ જીવનમાં સ્પષ્ટતા લાવે છે, રજોગુણ બેચેની લાવે છે અને તમોગુણ આસક્તિ અને અંધકાર લાવે છે.

હવે ભગવાન આગળ કહે છે કે ત્રણ ગુણોનું પરિણામ શું છે.

14.14

યદા સત્ત્વે પ્રવૃદ્ધે તુ, પ્રલયં(યં) યાતિ દેહભૃત્ । તદોત્તમવિદ્વાં(લ્) લોકાન્, અમલાન્પ્રતિપદ્યતે ॥૧૪.૧૪॥

જ્યારે સત્ત્વગુણ વધ્યો હોય ત્યારે આ માણસ મૃત્યુ પામે છે, તો ઉત્તમ કર્મ કરનારાઓના નિર્મળ દિવ્ય સ્વર્ગ આદિ લોકોને પામે છે.

ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિમાં મૃત્યુ પામે છે, ત્યારે તે જ સ્વર્ગલોકને પ્રાપ્ત કરે છે અને સારા કાર્યો કરે છે.

અંતના સમયમાં આપણું વલણ કેવું હશે? પોતાની જાતને સત્વગુણમાં વ્યસ્ત રાખવાથી અંતમાં સત્વગુણની વૃત્તિ જાગે છે.

जन्म-जन्म मुनि जतनु कराहीं अन्त राम कहि आवत नाहीं

મુનિ જતનુ અનેક જન્મો સુધી વિલાપ કરે છે, અંત સુધી રામ ક્યાંય આવતા નથી.
તમારે ખૂબ જ પ્રયત્નો કરીને તમારા જીવનને પુણ્યશાળી બનાવવાનું છે.

14.15

**रजसि प्रलयं(ऽ) गत्वा, कर्मसङ्गिषु जायते।
तथा प्रलीनस्तमसि, भूढयोनिषु जायते॥१४.१५॥**

અને રજોગુણ વધતાં મૃત્યુ પામીને કર્મસંગીઓમાં એટલે કે કર્મમાં આસક્તિ રાખનાર માણસોમાં જન્મે છે તથા તમોગુણ વધ્યો હોય ત્યારે મરણ પામેલા માણસ જંતુ, પશુ જેવી મૂઢયોનિમાં જન્મે છે.

ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે રજોગુણની વૃદ્ધિમાં મૃત્યુ પછી માણસને ફરીથી મનુષ્ય જન્મ મળે છે. જો કોઈ વ્યક્તિનો રજોગુણ સત્વગુણ સાથે ભળી જાય તો તેનો ક્યારેય નાશ થતો નથી. તેને ફરી મનુષ્ય જન્મ મળે છે પણ જ્યારે તમોગુણ વધે છે ત્યારે મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિને જંતુઓ, પ્રાણીઓ વગેરે જેવી મૂર્ખ પ્રજાતિઓ મળે છે.

જ્યારે સત્વગુણમાં વધારો થવાથી મૃત્યુ થાય છે, ત્યારે વ્યક્તિ સ્વર્ગ જેવા શ્રેષ્ઠ લોકને પ્રાપ્ત કરે છે.

રજોગુણની વૃદ્ધિમાં મૃત્યુ પામ્યા પછી, વ્યક્તિ મનુષ્ય તરીકે જન્મ લે છે.

તમોગુણની વૃદ્ધિ પર, જ્યારે મૃત્યુ થાય છે, ત્યારે વ્યક્તિ મૂર્ખતાની સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

14.16

**कर्माः(स) सुकृतस्याहुः(स), सात्त्विकं(न्) निर्मलं(म्) फलम्।
रजसस्तु फलं(न्) दुःखम्, अज्ञानं(न्) तमसः(ऽ) फलम्॥१४.१६॥**

શ્રેષ્ઠ કર્મોનું સાત્ત્વિક એટલે કે સુખ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય આદિ નિર્મળ ફળ (તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ) કહ્યું છે; જ્યારે રાજસ કર્મનું ફળ દુઃખ તથા તામસ કર્મનું ફળ અજ્ઞાન કહ્યું છે.

ત્રણેય ક્રિયાઓના પરિણામોનું વર્ણન કરતાં ભગવાન કહે છે કે શ્રેષ્ઠ ક્રિયાનું પરિણામ સત્વગુણ દ્વારા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે.

ભગવાન કહે છે, અર્જુન! આ ત્રણ પ્રકારની ક્રિયાઓનું પરિણામ પણ તેમના પ્રમાણે જ આવશે. ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે સત્ત્વ કર્મનું પરિણામ જ્ઞાન છે, રજસ કર્મનું પરિણામ દુઃખ છે અને તમસ કર્મનું પરિણામ અજ્ઞાન છે. જે વ્યક્તિ અંદરથી ખુશ છે તે ખુશ રહેવા માટે વ્યક્તિની વસ્તુઓ કે સંજોગોની પરવા કરતી નથી. સુખ અને દુઃખની પ્રાપ્તિ માટે આ ત્રણેય વસ્તુઓ જરૂરી છે. જે વ્યક્તિ વસ્તુઓ, વ્યક્તિઓ અને સંજોગોના સંયોજન અને વિભાજનને કારણે સુખ અને દુઃખનો અનુભવ કરે છે તે રજોગુણી વ્યક્તિ છે અને તમોગુણી વ્યક્તિ તેની દરેક પરિસ્થિતિ, તેની દરેક ભૂલ, તે કરેલા દરેક દુષ્કર્મ માટે હંમેશા બીજાને દોષ આપે છે.

14.17

**સત્વાત્સજ્જાયતે જ્ઞાનં(મ્), રજસો લોભ એવ ય ।
પ્રમાદમોહૌ તમસો, ભવતોઽજ્ઞાનમેવ ય ॥૧૪.૧૭॥**

સત્વગુણ માંથી જ્ઞાન જન્મે છે અને રજોગુણમાંથી નિઃશંકપણે લોભ તથા તમોગુણ માંથી પ્રમાદ અને મોહ જન્મે છે અને વળી અજ્ઞાન પણ જન્મે છે.

ભગવાન કહે છે કે જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સદ્ભાવનાથી થાય છે.
રજોગુણ લોભને જન્મ આપે છે.
તમોગુણ બેદરકારી, આસક્તિ અને અજ્ઞાનને જન્મ આપે છે.

14.18

**ઊર્ધ્વ(ઙ) ગચ્છન્તિ સત્ત્વસ્થા, મધ્યે તિષ્ઠન્તિ રાજસાઃ ।
જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થા, અધો ગચ્છન્તિ તામસાઃ ॥૧૪.૧૮॥**

સત્વગુણમાં સ્થિત માણસો સ્વર્ગ આદિ ઉચ્ચ લોકોને પામે છે, રજોગુણમાં સ્થિત રાજસી માણસો મધ્યમાં એટલે કે મનુષ્ય લોકમાં જ રહે છે અને તમોગુણના કાર્ય એવા નિદ્રા, પ્રમાદ, આળસ આ આદિમાં સ્થિત તામસી માણસો અધોગતિ ને એટલે કે જંતુ, પશુ, આદિ નીચ યોનીઓને તેમજ નરકોને પામે છે.

ભગવાન ફરીથી સમજાવે છે કે સદ્ગુણોમાં સ્થિત માણસ સ્વર્ગ વગેરે જેવા શ્રેષ્ઠ વિશ્વોને પ્રાપ્ત કરે છે.

રજોગુણમાં રહેલો માણસ મૃત્યુલોકને પ્રાપ્ત કરે છે.

આળસ, બેદરકારી, નિદ્રા અને આસક્તિને લીધે તમોગુણમાં રહેલો માણસ જંતુઓ, પ્રાણીઓ વગેરે જેવી નીચ જાતિઓને પ્રાપ્ત કરે છે.

14.19

**નાન્યં(ઙ) ગુણેભ્યઃ(ખ્) કર્તારિં(યં), યદા દ્રષ્ટાનુપશ્યતિ ।
ગુણેભ્યશ્ચ પરં(વં) વેત્તિ, મદ્ભાવં(મ્) સોઽધિગચ્છતિ ॥૧૪.૧૯॥**

જે કાળે સાક્ષીરૂપ રહેલો દ્રષ્ટા ત્રણ ગુણો સિવાય બીજા કોઈને કર્તારૂપે નથી જોતો અને ત્રણ ગુણોથી સાવ પર એવા સચ્ચિદાનંદધન - સ્વરૂપ મુજ પરમાત્માને તત્ત્વથી જાણે છે, એ વખતે એ મારા સ્વરૂપને પામે છે.

ભગવાન કહે છે કે જ્યારે અર્જુન, નિરીક્ષક, ત્રણ ગુણોની બહાર રહે છે અને કોઈને કર્તા નથી માનતો અને ત્રણેય ગુણો દ્વારા પોતાને સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મા તરીકે અનુભવે છે, ત્યારે તે મારા સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે.

અમારું માનવું છે કે જો આપણે સદ્ભાવનામાં રહીશું તો સ્વર્ગ અને અન્ય લોકની પ્રાપ્તિ થશે. ભગવાન કંઈક જુદું કહે છે અને કહે છે કે અર્જુન એવો નથી. છેલ્લી પરિસ્થિતિમાં પણ સત્વગુણ ઉપયોગી નથી. સતોગુણને લીધે દ્રષ્ટા વધુ ને વધુ સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તિ કરશે, દેવ બનશે, પરંતુ જે સમયે દ્રષ્ટા આ ત્રણ ગુણોનું ઉલ્લંઘન કરીને આગળ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તે ગુણાતીતની નિશાની છે. તમોગુણને દબાવવાથી રજોગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને રજોગુણને દબાવવાથી સતોગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ છેલ્લા તબક્કામાં પણ સતોગુણની ઈચ્છા થતી નથી. જે ક્ષણે દ્રષ્ટા આ ત્રણ ગુણોને પાર કરે છે, તે મારા સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે.

14.20

**ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્, દેહી દેહસમુદ્ભવાન્।
જન્મમૃત્યુજરાદુઃખૈઃ(૨), વિમુક્તોઽમૃતમશ્નુતે॥૧૪.૨૦॥**

શરીરની ઉત્પત્તિના કારણ એવા આ ત્રણે ગુણોને પાર કરીને જન્મ, મૃત્યુ, વૃદ્ધાવસ્થાને સર્વ પ્રકારનાં દુઃખોથી છૂટેલો આ પુરુષ પરમાનંદને પામે છે.

મનુષ્ય દેહની ઉત્પત્તિને કારણે ત્રણેય ગુણોનું ઉલ્લંઘન કરીને મનુષ્ય જન્મ-મરણ, વૃદ્ધત્વ-રોગ, સુખ-દુઃખથી મુક્ત થઈને આનંદની પ્રાપ્તિ કરે છે.

આ સાંભળીને અર્જુનને નવાઈ લાગી, શું આવું થઈ શકે?

પછીના શ્લોકમાં તે ભગવાનને ત્રણ પ્રશ્નો પૂછે છે -

14.21

**અર્જુન ઉવાચ
કૈર્લિંગૈસ્ત્રીન્ગુણાનેતાન્, અતીતો ભવતિ પ્રભો।
કિમાયારઃ(ખ) કથં(ગ) ચૈતાંસ્, ત્રીન્ગુણાનતિવર્તતે॥૧૪.૨૧॥**

અર્જુન બોલ્યા: આ ત્રણેય ગુણોથી અતીત પુરુષ કયાં કયાં લક્ષણોથી યુક્ત હોય છે અને કેવું આચરણ કરનાર હોય છે તથા હે પ્રભુ! માણસ કયા ઉપાયથી આ ત્રણેય ગુણોથી અતીત થઈ શકે છે?

અર્જુને પૂછ્યું, હે મહાપુરુષ! આ ત્રણેય ગુણોથી આગળ પુરુષોમાં કયા ગુણો હોય છે, તેમનું આચરણ કેવું હોય છે અને ત્રણેય ગુણોનો ઉપયોગ કરીને કયા પ્રકારે ગુણાતીત બની શકે છે?

14.22

**શ્રીભગવાનુવાચ
પ્રકાશં(ગ) ય પ્રવૃત્તિં(ગ) ય, મોહમેવ ય પાણ્ડવ।
ન દ્વેષિ સમ્પ્રવૃત્તાનિ, ન નિવૃત્તાનિ કાક્ષતિ॥૧૪.૨૨॥**

શ્રીભગવાન બોલ્યા: હે પાંડવ! જે મનુષ્ય સત્ત્વગુણના કાર્ય એવા (અંતઃકરણના) પ્રકાશનો, રજોગુણના કાર્યરૂપ પ્રવૃત્તિનો તથા તમોગુણના કાર્યરૂપ મોહનો પણ નથી એમનામાં પ્રવૃત્ત થતાં એમનો દ્વેષ કરતો કે નથી એમનાથી નિવૃત્ત થતા તેમની આકાંક્ષા સેવતો.

ભગવાન ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈને ગુણાતીતના લક્ષણો સમજાવે છે અને કહે છે કે જે મનુષ્ય પ્રકાશને પ્રાપ્ત કર્યા પછી ન તો દ્વેષ કરે છે, ન તો ઈચ્છા કરે છે અને ન તો પ્રવૃત્તિ રાખવી છે ન તો નિવૃત્ત થવું, આ જ છે સિદ્ધ સ્થિતિ.

પૂજ્ય સ્વામીજી કહે છે કે જ્યારે આવા મહાત્મા સંપૂર્ણ સિદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તેમનામાં નીચેના લક્ષણો જોવા મળે છે -

કામ કરવામાં કોઈ દ્વેષ નથી, હું શા માટે કાર્યરત છું,
અને નિવૃત્તિ સમયે ન કોઈ એવી ભાવના કે કાર્યરત રહેવું જોઈએ.

એકવાર મહાવીર સ્વામી જે દિશામાં જઈ રહ્યા હતા તેની વિરુદ્ધ દિશામાં જોરદાર પવન ફૂંકાયો. મહાવીર સ્વામી મો ફેરવી ગયા. શિષ્યોએ પૂછ્યું, ગુરુજી, તમે ત્યાં જતા હતા. તેણે કહ્યું કે મારો ક્યાંય જવાનો કોઈ ઈરાદો નહોતો, હું માત્ર ચાલી રહ્યો હતો અને પવને મને ત્યાં જવાનું કહ્યું એટલે હું ત્યાં ગયો. તેનો અર્થ કે ત્યાં જવાનો કોઈ ઈરાદો નહોતો. આ સત્ત્વ ગુણના

ઉપયોગની નિશાની છે અને ગુણાતીત યોગીનું લક્ષણ છે.

14.23

ઉદાસીનવદાસીનો, ગુણૌર્થો ન વિચલ્યતે। ગુણા વર્તન્ત ઇત્યેવ, યોડવતિષ્ઠતિ નેડ્ગતે ॥૧૪.૨૩॥

જે સાક્ષીભાવે સ્થિત થયેલો, ગુણો વડે વિચલિત કરી શકાતો નથી તથા 'ગુણો જ ગુણોમાં વર્તે છે' એમ સમજીને સચ્ચિદાનંદધન પરમાત્મામાં એકાત્મક ભાવે સ્થિત રહે છે તેમજ તે સ્થિતિથી કદી વિચલિત નથી થતો.

શ્રીભગવાન કહે છે કે જે સાક્ષી બનીને રહે છે, જે ગુણોથી વ્યગ્ર નથી, જેના ગુણોનું ધ્યાન રાખતું હોય છે, આંખે ખોરાકને જોતી હોય છે, શરીર સુષુપ્ત હોય છે, તે સૂઈ ગયો હોય છે. જ્યારે મને ભૂખ લાગી ત્યારે મેં ખાધું.

સ્વામી રામતીર્થ જ્યારે પોતાના વિશે વાત કરતા ત્યારે કહેતા કે તમારા રામ સૂઈ ગયા છે, તમે સૂઈ જાઓ. તમારા રામ ભૂખ્યા છે, તેને ખવડાવો. હું આ દેહ નથી, આ શરીર ભૂખ્યું છે, આ દેહને નિદ્રા છે. દરેક ક્રિયામાં ઉદાસીન બની જાય છે, કર્તાના ભાવમાં રહેતો નથી. તે કોઈનો પક્ષ લેતો નથી - તે નિષ્પક્ષ છે, તે તમામ આદર અને અપમાનનો સાક્ષી રહે છે.

એકવાર નાનક દેવજી ભિક્ષા માંગવા ગયા. તે ડાકુઓનું ગામ હતું. તે ભગાડી ગયો. નાનક દેવજીએ તે ગામમાં મુઠ્ઠીભર માટી નાખી. બીજા ગામમાં પહોંચ્યો. ત્યાં સરપંચે ખૂબ માન બતાવ્યું. મુઠ્ઠીભર માટી ઉપાડીને ત્યાં પણ ફેંકી દીધી. બાલા મદનાએ પૂછ્યું કે જ્યારે પહેલા કાદવ ફેંકવામાં આવ્યો ત્યારે તે સમજી ગયો કે તેઓ ખરાબ લોકો છે પરંતુ તેઓ તેને ખૂબ માન આપે છે કે અહીં માટી કેમ ફેંકવામાં આવી? નાનક દેવજીએ કહ્યું કે તેઓ સન્માન અને અપમાનની પરવા કરતા નથી. આદર કરનારને એક મુઠ્ઠી અને અપમાન કરનારને એક મુઠ્ઠી.

જે સમાન છે, સર્વ માન-અપમાનનો સાક્ષી રહે છે, તે સર્વ ગુણોથી પરે છે અને યોગી છે.

14.24

સમદુઃખસુખઃ(સ) સ્વસ્થઃ(સ), સમલોષ્ટાશ્મકાઞ્ચનઃ। તુલ્યપ્રિયાપ્રિયો ધીરઃ(સ), તુલ્યનિન્દાત્મસંસ્તુતિઃ ॥૧૪.૨૪॥

જે નિરંતર આત્મભાવમાં સ્થિત છે, સુખ અને દુઃખમાં સમ રહી પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત રહે છે, માટી, પથ્થર તેમજ સોનામાં સમાન ભાવ રાખે છે, જ્ઞાની છે, પ્રિય અને અપ્રિયને એક જેવા માને છે તથા પોતાની નિંદા કે સ્તુતિમાં પણ સમાન ભાવ રાખે છે.

જે નિરંતર સ્વસ્થ છે, જેનું મન ક્યારેય દુઃખી કે અસ્વસ્થ નથી, તે સુખ અને દુઃખમાં સમાન લાગણી ધરાવે છે. લોકો તેની ખુશીમાં ખુશ હોય છે પણ તે મૌન રહે છે અને જ્યારે દુઃખમાં દુઃખી હોય છે ત્યારે તે પણ મૌન રહે છે.

કબીરદાસજીની ગાય ચોરાઈ ગઈ. ગામલોકો આવીને શોક કરવા લાગ્યા. કબીર દાસજીએ કહ્યું કે હવે તેમને ગાયના છાણ ઉપાડવાથી આઝાદી મળી છે. ગાય બે દિવસ પછી પાછી આવી. ગામલોકો ફરી આવ્યા અને ઉજવણી કરવા લાગ્યા. કબીરદાસજીએ કહ્યું ઠીક છે, હવે ફરી દૂધ પીશું. **સુખમાં ખુશ ન થવું અને દુઃખમાં રડવું નહીં. આ ગુણાતીતનું લક્ષણ છે.**

સોનું, માટી કે પથ્થર, જે કંઈ મળે છે, તેનો અર્થ એક જ છે, આનો અર્થ એ થયો કે તેના મનમાં સોનું, માટી અને પથ્થરમાં કોઈ ભેદ નથી. આપણા શાસ્ત્રોમાં સમાદર્શન અને સંવર્તનની ભાવના છે. સમાદર્શન કરો, સમવર્તન ન કરો. સમાન લાગણીઓ રાખો પરંતુ સમાન વર્તન ન કરો.

કૂતરા, બાપ અને સંતના દર્શન કરો, ભગવાનના દર્શન કરો, પણ કૂતરાને, બાપને અને સંતને એક જ રીતે ભોજન ન આપી

શકાય, એટલે કે સંવર્તન ન થઈ શકે.

જે વ્યક્તિ પ્રિય અને અપ્રિય બંનેને સમાન માને છે, ટીકા કરનાર અને ભલામણ કરનારને સમાન ગણે છે, તે વ્યક્તિ ગુણાતીત યોગી છે.

14.25

**માનાપમાનયોસ્તુલ્યઃ(સ), તુલ્યો મિત્રારિપક્ષયોઃ।
સર્વારમ્ભપરિત્યાગી, ગુણાતીતઃ(સ) સ ઉચ્યતે॥૧૪.૨૫॥**

જે માન અને અપમાનમાં સમાન છે, મિત્ર અને વેરી પક્ષમાં પણ સમાન રહે છે તેમજ સર્વ આરંભમાં કર્તાભાવનાં અભિમાનથી રહિત છે, એ પુરુષ ગુણાતીત કહેવાય છે.

જે માન અને અપમાનમાં સમાન છે, મિત્ર અને શત્રુની તરફેણમાં સમાન છે, આદિ અને અંતમાં કર્તા હોવાના અભિમાનથી મુક્ત છે, તે બધા ગુણોથી પર છે, તે ગુણાતીત વ્યક્તિ છે.

14.26

**માં(ઞ) ય યોઽવ્યભિચારેણ, ભક્તિયોગેન સેવતે।
સ ગુણાન્સમતીત્યૈતાન્, બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે॥૧૪.૨૬॥**

જે પુરુષ અવ્યભિચારી ભક્તિયોગથી મને નિરંતર ભજે છે, એ પણ આ ત્રણેય ગુણોને સમ્યક્ રીતે પાર કરીને સચ્ચિદાનંદધન બ્રહ્મને પામવા યોગ્ય બની જાય છે.

જે વ્યક્તિ નિરંતર ભક્તિયોગ દ્વારા મારી ઉપાસના કરે છે તે આ ત્રણ ગુણોનું ઉલ્લંઘન કરીને સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે.

લોકો અવ્યભિચારિણી ભક્તિનું ખોટું અર્થઘટન કરે છે. તે કહે છે કે 'હું' ભગવાન રામની પૂજા કરું છું પરંતુ જો હું શિવ મંદિરમાં જાઉં તો મારી ભક્તિ વ્યભિચારિણી બની જશે. આ ખોટો અર્થ છે.

અવ્યભિચારિણી ભક્તિ એટલે ભગવાનના ચરણોમાં નિરંતર ભક્તિ કરવી અને પોતાના ક્રુણ, બુદ્ધિ, બળ, શક્તિ, જાતિ, મિલકતમાં આસક્ત ન રહેવું, તો તેને અવ્યભિચારિણી ભક્તિયોગ કહેવાય છે.

ઉત્તરકાંડમાં ભગવાને કહ્યું કે માણસની મમતા દસ જગ્યાએ હોય છે,

જનની જનક બંધુ સુત દારા। તનુ ધનુ ભવન સુહદ પરિવારા।।

માણસનો મોહ આ દસ જગ્યાએ રહે છે પણ ભગવાને પૈસા અને ઘરને અલગ રાખ્યા છે કારણ કે ઘરમાં માણસને લોભ પણ હોય છે અને આસક્તિ પણ હોય છે.

આ મારા બાપદાદાનું ઘર છે, હું વેચીશ નહીં.

આ બધાથી બચવાનો માર્ગ સમજાવતાં ભગવાન કહે છે -

सब कै ममता ताग बटोरी। मम पद मनहि बाँध बरि डोरी।।

જો તમે આ બધા પ્રત્યેનો પ્રેમ એકઠો કરીને મારા ચરણોમાં મૂકશો તો તે અવ્યભિચારિણી ભક્તિયોગ થશે. જ્યારે આપણે સંસારનો આશ્રય નથી લેતા અને ભગવાનનો આશ્રય લઈએ છીએ તે અવ્યભિચારિણી ભક્તિયોગ છે.

14.27

બ્રહ્મણો હિ પ્રતિષ્ઠાહમ્, અમૃતસ્યાવ્યયસ્ય ચ। શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય, સુખસ્યૈકાન્તિકસ્ય ચ॥૧૪.૨૭॥

કેમકે, એ અવિનાશી પરબ્રહ્મનું, અમૃતનું, શાશ્વત ધર્મનું તેમજ અખંડ એક રસ આનંદનું રહેઠાણ હું છું.

અવિનાશી પરમાત્મા અને સનાતન ધર્મનો એકમાત્ર આશ્રય હું છું. હું સર્વ ઈચ્છાઓનો આશ્રય છું.

ગીતાજીને એક શબ્દમાં સમજાવવી હોય તો શરણાગતિ શબ્દથી સમજાવવામાં આવે છે.

એક વાક્યમાં સમજાવવું હોય તો ગીતાજીનો સંદેશ છે 'મામેકમ્ શરણ વ્રજ'.

ભગવાન કહે છે કે હું સર્વ ઈચ્છાઓનો આશ્રય છું, હું પરમબ્રહ્મ અવિનાશી અમૃત છું, અખંડ છું, એક રસાનંદ છું, માટે મારો જ આશ્રય લેવો જોઈએ. બીજી કોઈ વાતથી કંઈ ફરક પડતો નથી. દરેક વ્યક્તિ ભગવાનને જુદા-જુદા સ્વરૂપમાં જુએ છે. હું પરમ બ્રહ્મ, અવિનાશી, અમૃત, અખંડ, રસાનંદનો આશ્રય છું, તેથી વ્યક્તિએ મારું જ શરણ લેવું જોઈએ.

આ સાથે ચર્યા સત્ર સમાપ્ત થયું અને પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર શરૂ થયું.

પ્રશ્ન અને જવાબ

અરુંધતી દીદી

પ્રશ્ન:- તુલ્યનિંદાસ્તુતિમૌની, સમદુઃખ સુખ, માન અપમાન પ્રભુએ આ શબ્દોને બે-ત્રણ અધ્યાયમાં પુનરાવર્તિત કરીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે શા માટે?

જવાબ:- ભગવાને દરેક અધ્યાયમાં જુદા-જુદા દ્રષ્ટિકોણથી આ કહ્યું છે. અહીં ગુણાતીત માટે કહેવાયું છે. બારમા અધ્યાયમાં ભક્તિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ભક્તિના માર્ગે જશો તો પણ આ જ કામ કરવાનું છે. જ્ઞાનના માર્ગે જાઓ તો પણ એ જ કામ કરવાનું છે. ઘણી વાતો ભગવાનને સામાન્ય રીતે બધા માટે કહી છે. કોઈ-કોઈ વાર ભક્તિ માર્ગવાળાને લાગે છે કે આ બધી વાતો જ્ઞાનમાર્ગી માટે છે, મારે માટે નથી. હું તો ભગવાનની ભક્તિ કરું છું બાકી માન અપમાનવાળી વાત તો જ્ઞાનમાર્ગી માટે છે. ભગવાન કહે છે એવું નથી, ભક્તિ કરવાવાળા માટે પણ આ વાત એટલી જ જરૂરી છે. એટલે ભગવાને એને જુદા-જુદા દ્રષ્ટિકોણથી કહ્યું છે. એક વાત સાચી છે કે એનો એક જુદો માર્ગ છે પરંતુ સામાન્ય રીત એક જ છે.

અતુલ ભૈયા

પ્રશ્ન:- આ શબ્દ 'સર્વાર્થ પરિત્યાગી' ૧૨મા અધ્યાય અને ૧૪મા અધ્યાય બંનેમાં દેખાય છે. એનો અર્થ કે આપણે બધા કામ કરવાનું બંધ કરી દઈએ પણ આવું થઈ શકે નહીં.

જવાબ:- ભગવાન આપણને આપણું કામ છોડવાનું નથી કહેતા. 'સર્વાર્થ પરિત્યાગી' આ છેલ્લી વાત છે. આ પીએચડી લેવલની વાત છે. અત્યારે આપણે ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસમાં છીએ અને જ્યાં યોગીએ નવા સંકલ્પો કરવાના નથી હોતા. હું મારી બાજુથી નવું કંઈ શરૂ કરીશ નહીં. હું મારી ફરજ નિભાવીશ. આ અંતિમ સ્થિતિ છે. આ નવા નિશાળીયા માટે નથી, તેઓએ હવે નવા પ્રપંચોથી છૂટકારો મેળવવો જોઈએ. જેમ હું ભંડારો કરું, ગીતાનો વર્ગ ચલાવું તેણે આવી પરિસ્થિતિઓ ટાળવી જોઈએ. જો ક્યાંક ભંડારાનું આયોજન થતું હોય તો તે કામ કરશે પણ પોતાના નામે ભંડારો નહીં કરે. કોઈપણ સંજોગોમાં કર્તવ્ય કર્મનો ત્યાગ ક્ષમાપાત્ર ન હોઈ શકે.

આશિષ બજરંગી ભાઈ

પ્રશ્ન:- આજકાલ વિજ્ઞાનની નવી ટેક્નોલોજીથી બાળકોના સ્વાસ્થ્ય વિશેની માહિતી ગર્ભાશયમાં જ ઉપલબ્ધ થાય છે, એટલે કે બાળક કોઈ ગંભીર રોગથી પીડિત છે કે વિકલાંગ છે તે જાણી શકાય છે. એવું કંઈ હોય તો માતા-પિતા ગર્ભપાત કરાવે છે તો આ પરિસ્થિતિમાં એ લોકો પાપના ભાગીદાર બને કે ન બને?

જવાબ:- જો કોઈ પણ કારણસર ગર્ભપાત કરવામાં આવે તો આપણે પાપના ભાગીદાર બનીએ છીએ. અગાઉ, લોકો ગર્ભપાત કરાવનારના ઘરેથી ભિક્ષા લેતા ન હતા. ગર્ભપાતની પ્રેક્ટિસ કરનારાઓ કહે છે કે જો બાળક કોઈ રોગ સાથે જન્મે તો તે દુઃખી થશે, પરંતુ આપણને શું મળે છે અને બાળકને શું મળે છે તે નક્કી કરવાનો અધિકાર ભગવાને રાખ્યો છે. આપણને શીખવવામાં આવે છે કે જો આપણે કોઈની હત્યા કરીશું તો આપણને સજા થશે.

રાજીવ દીદી

પ્રશ્ન:- જ્યારે આપણે ભગવાનને દૂધ કે પાણીથી સ્નાન કરાવીએ ત્યારે તે પાણીને તાંબાના વાસણમાં લઈને પંચામૃતની જેમ હથેળીમાં લેવું જોઈએ. બીજી જગ્યાએ કહેવાયું છે કે તાંબાના વાસણમાં દૂધ ન રાખવું જોઈએ, એ ઝેરી બની જાય છે તો શું

કરવું જોઈએ?

જવાબ:- દૂધને તાંબાના વાસણમાં લાંબા સમય સુધી રાખવામાં આવે તો તે ઝેરી બની જાય છે. જો તેને તરત લેવામાં આવે તો તે ઝેર બની જતું નથી અને તેને તાંબાના વાસણમાં લેવું ફરજિયાત નથી, તેને કોઈપણ ધાતુના વાસણમાં લઈ શકાય છે.

આકાંક્ષા દીદી

પ્રશ્ન:- રજોગુણ ધરાવતા લોકો માનવ જીવનમાં આવે છે પરંતુ કેટલાક માતા-પિતા ખૂબ સારા હોય છે અને કેટલાક માતા-પિતા તેમના બાળકોની બિલકુલ કાળજી લેતા નથી. માતાપિતાની પસંદગી કઈ રીતે કરવામાં આવે છે અને તે શા માટે થાય છે?

જવાબ:- આપણે જીવનભર કર્મ કરીએ છીએ. એ કર્મોના હિસાબ પ્રમાણે, હું કુરૂપ કે સુંદર જન્મીશ કે નહીં, હું સમૃદ્ધ કે ગરીબ કુટુંબમાં, સંસ્કારી કુટુંબમાં કે એવા કુટુંબમાં જન્મીશ કે જ્યાં દરેક દારૂનું સેવન કરે છે તે નક્કી થાય છે. આ બધી બાબતો આપણે કરેલા કર્મો દ્વારા નક્કી થાય છે.

આકાંક્ષા દીદી

પ્રશ્ન:- ભારતની ધરતી પર મનુષ્ય તરીકે જન્મ લેવો બહુ મુશ્કેલ છે, તો પછી ભારતવાસીઓ રાષ્ટ્રવિરોધી કેવી રીતે બને?

જવાબ:- બંને બાબતો જુદી-જુદી છે, ભારતની ભૂમિ પર જન્મ થવો એક બાબત છે, બીજી વાત છે કે જન્મ કયા પરિવારમાં થયો કારણ કે ભારતમાં કેટલાક પરિવારો ખરાબ છે. દરેક યુગમાં આ વાત સાચી છે કે દુષ્ટ વૃત્તિ અને આસુરી વૃત્તિ ધરાવતા લોકો દરેક યુગમાં જોવા મળે છે. ભારતમાં સત્ત્વગુણ વધુ છે પણ તમોગુણ પણ છે. એવું નથી કે સમગ્ર સ્થાનમાં માત્ર રજોગુણ અથવા સત્ત્વગુણ જ હોય.

શશી દીદી

પ્રશ્ન:- 'ન કર્મણા મના રંભાન' એટલે કે ક્રિયા શરૂ કર્યા વિના નિષ્કર્મ નથી થવાતું પણ બીજી બાજુ આપણે કહીએ છીએ કે સંકલ્પ અને વિકલ્પ ન કરવા જોઈએ એટલે કોઈ સંકલ્પ ન લેવો જોઈએ પણ સવારે ઊઠીને અમુક સંકલ્પ કરીએ છીએ કે આ કામ હું આજે જ કરીશ.

જવાબ:- સંકલ્પ-વિકલ્પમાં કર્તાપણાનો ભાવ જતો રહે છે. 'હું' ની આ લાગણી જતી રહી. ભગવાને મને મારી ફરજના ભાગરૂપે કાર્ય આપ્યું છે, તેથી હું તે કરી રહ્યો છું. 'હું તે કરું છું' જ્યારે કર્તા હોવાનું અભિમાન અને પરિણામની ઈચ્છા હોય, ત્યારે તે વ્યક્તિને કર્મો બાંધે છે. કર્તા હોવાનું અભિમાન અને પરિણામની ઈચ્છા જતી રહે છે અને છતાં જે કાર્ય થાય છે તે સ્વાભાવિક ક્રિયા છે, તેથી સંકલ્પનો વાંધો નથી પણ તે સંકલ્પમાં કર્તા હોવાના અભિમાન સામે વાંધો છે.

લલિતા દીદી

પ્રશ્ન:- રામાયણ વાંચવા માટે કયું પુસ્તક લેવું જોઈએ?

જવાબ:- વાલ્મીકિનું રામાયણ વાંચવું જોઈએ કે રામચરિતમાનસ વાંચવું જોઈએ.

હરિહર ભૈયા જી

પ્રશ્ન:- આ અધ્યાયના બાવીસમા શ્લોકમાં ધાર્મિક વૃત્તિ અને ધાર્મિક આસક્તિનો અર્થ સમજાવો.

જવાબ:- ભગવાન કહે છે કે સતોગુણી વ્યક્તિની દ્રષ્ટિમાં સ્પષ્ટતા આવે છે એટલે કે પ્રકાશ આવે છે અને તેને કોઈ શંકા નથી રહેતી. શું કરવું, શું ન કરવું, શું કરવું અને શું ન કરવું. તેની પાસે આ અંગે સંપૂર્ણ સ્પષ્ટતા છે. પરંતુ આપણે આપણા મનની ઈચ્છાઓમાં ફસાઈને પોતાને જ મૂર્ખ બનાવીએ છીએ. પોતાની જાતે ખોટી દલીલો કરીને તેને યોગ્ય માને છે અને પછી તેઓ બીજાને પણ એવું જ મનાવા માંગે છે, બીજાઓ માને કે ન માને. આપણે આપણા ખોટા કાર્યોને પણ સાચા ગણીએ છીએ અને આ બધું રજોગુણને લીધે જ થાય છે. જો આપણામાં સત્ત્વગુણ હશે તો આપણે આપણી ખોટી વાતને ક્યારેય સાચી નહીં કહીએ. સત્ત્વગુણને લીધે આપણે ક્યારેય ખોટી વાત કહીશું નહીં અને જો ક્યારેય થશે તો પણ ખોટી વાતને ખોટી કહીશું અને તેને સાચી કહેવાનો પ્રયત્ન પણ નહીં કરીએ. રજોગુણી વ્યક્તિ હંમેશા વૃત્તિઓમાં સક્રિય રહે છે. તમોગુણ ધરાવનાર વ્યક્તિ હંમેશા સૂવા માંગે છે, હંમેશા આરામ કરવા માંગે છે. સત્ત્વગુણ ધરાવનાર પોતાનું કર્તવ્ય કરતો રહે છે અને તમો ગુણ ધરાવનાર પોતાનું કર્તવ્ય નિભાવવા પણ ઈચ્છતો નથી.

આ સાથે જ પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર પૂર્ણ થયું. પછી અંતિમ પ્રાર્થના અને હનુમાન યાત્રીસાના પઠન પછી સુંદર અધ્યાયના વિવેચનસત્રની સમાપ્તિ થઈ.

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસુ ઉપનિષત્સુ બ્રહ્મવિધાયાં(યં) યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
ગુણત્રયવિભાગયોગો નામ ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

આ રીતે ૐ, તત્, સત્-એ ભગવાનના નામોના ઉચ્ચારણ સાથે બ્રહ્મવિધા અને યોગશાસ્ત્રમય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાઉપનિષદરૂપી શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદમાં "ગુણત્રયવિભાગયોગ" નામનો ચૌદમો અધ્યાય પૂરો થયો. ॥૧૪॥

અમે માનીએ છીએ કે તમને ચર્ચાની રચના વાંચીને આનંદ થશે. કૃપા કરીને નીચેની લિંકનો ઉપયોગ કરીને અમને તમારો પ્રતિસાદ આપશો.

<https://vivechan.learngeeta.com/feedback/>

વિવેચન-સારાંશ વાંચવા માટે આભાર.

અમે સર્વે ગીતા સેવકો, અનન્ય ભાવ સાથે પ્રયાસ કરીએ છીએ જેથી વિવેચનનો સાર તમારા સુધી શુદ્ધ સ્વરૂપે પહોંચે, છતાં પણ ભાષા કે વ્યાકરણ સંબંધી કોઈ ભૂલ હોય તો તે માટે અમે ક્ષમાપ્રાર્થી છીએ.

જય શ્રી કૃષ્ણ!

સંકલન: ગીતા પરિવાર - રચનાત્મક લેખન વિભાગ

દરેક ઘરમાં ગીતા દરેક કરમાં ગીતા!

<https://gift.learngeeta.com/>

ગીતા પરિવારની આ એક નવી પહેલ છે. હવે તમે વિવેચનના ચુટ્યુબ વિડીયો તેમજ પીડીએફ જોઈ તથા વાંચી શકો છો. કૃપા કરીને નીચે આપેલ લિંકનો ઉપયોગ કરો.

<https://vivechan.learngeeta.com/>

॥ગીતા શીખો, શીખવો, જીવનમાં ઉતારો॥

॥ૐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥